

ПЛАТІЖНІ СИСТЕМИ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ

Р. Содома, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0002-5020-6440

О. Агрес, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0003-3398-0933

Львівський національний аграрний університет

Т. Шматковська, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0003-2771-9982

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

<https://doi.org/110.31734/economics2020.27.087>

Содома Р., Агрес О., Шматковська Т. Платіжні системи в умовах діджиталізації

Запропоновано теоретичне розуміння платіжної системи та розглянуто особливості функціонування платіжних систем України на сучасному етапі. Детально зображено ринок платіжних систем та його структуру. Виокремлено кількість платежів та переказів. Здійснено огляд статистичної звітності щодо незаконних дій з платіжними картками. Окреслено заходи підвищення рівня безпеки платіжної системи України. Подано пропозиції щодо підвищення надійності платіжної інфраструктури як однієї з ключових цілей оверсайта в контексті забезпечення фінансової стабільності. Для цього у цій статті розглядається ринок платіжних систем, а саме необхідність дослідження платіжної організації, учасників, розрахункових банків як окремих економічних суб'єктів, що складають платіжну систему, а також дослідження окремої платіжної системи та її взаємозв'язків. Проаналізовано незаконні дії з платіжними картками. Окреслено заходи щодо підвищення рівня безпеки платіжної системи України. Значну увагу приділено діяльності оптової (СЕП НБУ) та роздрібною платіжних систем, які є взаємопов'язані між собою елементами, що підвищують можливість поширення системних ризиків у разі порушення їхньої діяльності, а також високим рівнем концентрації на ринку платежів та переказів, що здійснюються за допомогою окремих платіжних систем України, платіжною організацією яких є НБУ. Важливим є надання можливості банкам удосконалити порядок виконання платежів в особливий період у разі неможливості роботи банку в СЕП у штатному режимі.

Доведено, що сучасні платіжні системи є однією з важливих та основних частин фінансової інфраструктури України.

Ключові слова: транскордонні перекази, система електронних платежів, платіжні системи, інноваційні сервіси, платіжні картки.

Sodoma R., Ahres O., Shmatkovska T. Payment systems in the conditions of digitalization

The article offers a theoretical understanding of the payment system and discusses the peculiarities of functioning of the payment systems of Ukraine at the present stage. The payment systems market and its structure are presented in detail. Payments and transfers are highlighted. The authors of the article have reviewed the statistics on illegal payment card transactions. Measures to improve the security of the payment system in Ukraine are outlined in the research. The authors make suggestions on improvement of the reliability of the payment infrastructure, as one of the key objectives of overnight delivery in the context of ensuring financial stability. For this purpose, this article addresses the payment systems market, namely the need to investigate the payment organization, participants, banks, as separate economic entities that make up the payment system, as well as the study of the individual payment system and its relationships. Adopting the methodology of problem solving, this article analyzes illegal actions with payment cards. The article outlines the measures on improvement of the security of the payment system in Ukraine. Much attention is paid to the activities of the wholesale (NBU NBU) and retail payment systems, which are interconnected elements that increase the possibility of spreading systemic risks in the event of disruption of their activity, as well as a high level of concentration in the payment and remittance market. individual payment systems of Ukraine, the payment organization of which is the NBU. The ability of banks to improve the procedure for making payments in a special period is important in case the bank is unable to operate in the BOT in full-time mode.

Modern payment systems are the important and fundamental elements of the Ukrainian financial infrastructure.

Key words: cross-border transfers, electronic payment system, payment systems, innovative services, payment cards.

Постановка проблеми. У сучасних умовах запорукою стабільності фінансової системи та економіки країни є саме ринок платіжних систем.

Стрімкий розвиток платіжних систем, залежність реалізації центральним банком грошово-кредитної політики та підтримки фінансової стабільності від

діяльності окремих із них призводять до визнання останніх невід'ємною складовою фінансово-кредитної системи держави.

Висвітлення сучасного стану розвитку платіжних систем та обґрунтування механізму їхнього практичного застосування є необхідним у рамках цієї публікації. Перспектива діджиталізації платіжних систем в Україні потребує глибшого теоретичного дослідження та вивчення практичних аспектів впровадження, що свідчить про актуальність теми нашого напрацювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичним засадам і практичному досвіду використання платіжних систем приділяють увагу багато вітчизняних і зарубіжних учених (І. Бабух, П. Нікіфоров [2], А. Єпіфанов, В. Міщенко, А. Савченко [4], О. Калмикова, Р. Лісна [5], М. Пожидаєва [6], Т. Коккола [9], Р. Лістерфільд [10], Б. Саммерс [11] та ін.). Доцільно виокремити думку М. Пожидаєвої, яка зазначає, що термін «національна» має застосовуватися до єдиної платіжної системи України та бути інтегруючою категорією для всіх існуючих платіжних систем у державі (як внутрішньодержавних, так і міжнародних) [6, с. 22], однак у кінцевому визначенні «національної платіжної системи» нелогічно обмежує її відносинами, що виникають у державних платіжних системах НБУ [6, с. 24]. Погоджуючись загалом із дослідницею, для ідентифікації платіжної системи країни пропонуємо вживати термін «національна платіжна система». Актуальність та недостатня наукова розробка зазначених питань слугують суттєвим поштовхом для опрацювання нових механізмів платіжних систем.

Постановка завдання. Ми ставили своїм завданням науково обґрунтувати пропозиції щодо удосконалення ефективності інноваційного проєкту з діджиталізації платіжних систем в Україні.

Виклад основного матеріалу. Платіжна система може охоплювати значну кількість економічних суб'єктів (центральні банки, банки, небанківські установи тощо), що надають послуги під брендом або торговельною маркою платіжної системи, проте водночас паралельно можуть здійснювати й інші види основної діяльності. Центральний банк під час оверсайта певною мірою контролює діяльність, по-перше, кожного окремого суб'єкта платіжної системи (наприклад, вилучає зі списку учасників платіжної системи банки, що ліквідовуються, здійснює виїзні перевірки учасників, платіжної організації платіжної систе-

ми тощо); по-друге, окремої платіжної системи загалом (зокрема, через здійснення її комплексного оцінювання), а, по-третє, також аналізує, регулює, сприяє розвитку всієї сукупності платіжних систем і зв'язків між ними як у країні, так і поза її межами, якщо йдеться про міжнародні платіжні системи, котрі здійснюють діяльність на території більш ніж однієї країни. Структуру платіжних систем показано на рис. 1.

Платіжну систему належить розглядати на кількох рівнях. По-перше, це мікрорівень, коли виникає необхідність дослідження платіжної організації, учасників, розрахункових банків як окремих економічних суб'єктів, що складають платіжну систему. По-друге, це дослідження окремої платіжної системи та її взаємозв'язків [2, с. 110]. Сумніви щодо можливості віднесення платіжної системи до категорій мікроекономічного рівня є, оскільки за своєю суттю вона виходить за його межі, проте не сягає макроекономічного рівня економіки.

Дефініція платіжної системи як загально-економічного явища визначається роллю та функціями платіжної системи країни в економіці: через національну платіжну систему забезпечується здійснення платежів і розрахунків між економічними суб'єктами, а центральний банк має змогу впливати на процеси, що відбуваються не тільки в грошовому, а й у реальному секторі економіки, здійснюючи підтримання ліквідності комерційних банків через їхнє рефінансування [5, с. 101].

У 2019 році в Україні функціонувало 42 внутрішньодержавні та міжнародні платіжні системи, які створені резидентами та нерезидентами, а також дві системи, створені Національним банком України [8]. За обсягами транскордонних переказів лідерство зберігають системи переказів коштів, створені резидентами США (Western Union, MoneyGram, RIA): 93 % – в Україну та 96 % – з України.

На ринку внутрішньодержавних переказів за кількістю переважають системи, створені банками (18 систем, у т. ч. 9 внутрішньобанківських) [3, с. 27]. При цьому переважний обсяг внутрішньодержавних переказів (93 %) здійснюють системи, створені небанківськими установами. Сучасний ринок платіжних систем відтворено на рис. 2.

Понад 70 % переказів у межах України пов'язано з діяльністю двох операторів поштового зв'язку. Обсяг переказів, що здійснюють системи, не залежить від кількості учасників. Дві системи з найбільшими обсягами переказів у межах України (ПС «Поштовий переказ» та ПС «FORPOST») взагалі не мають учасників.

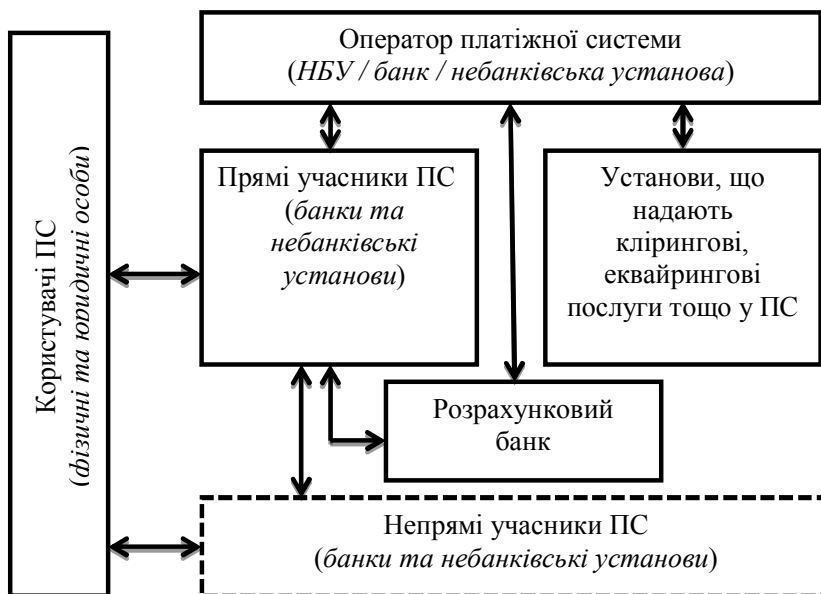

Рис. 1. Структура платіжної системи.

*Розробка авторів.

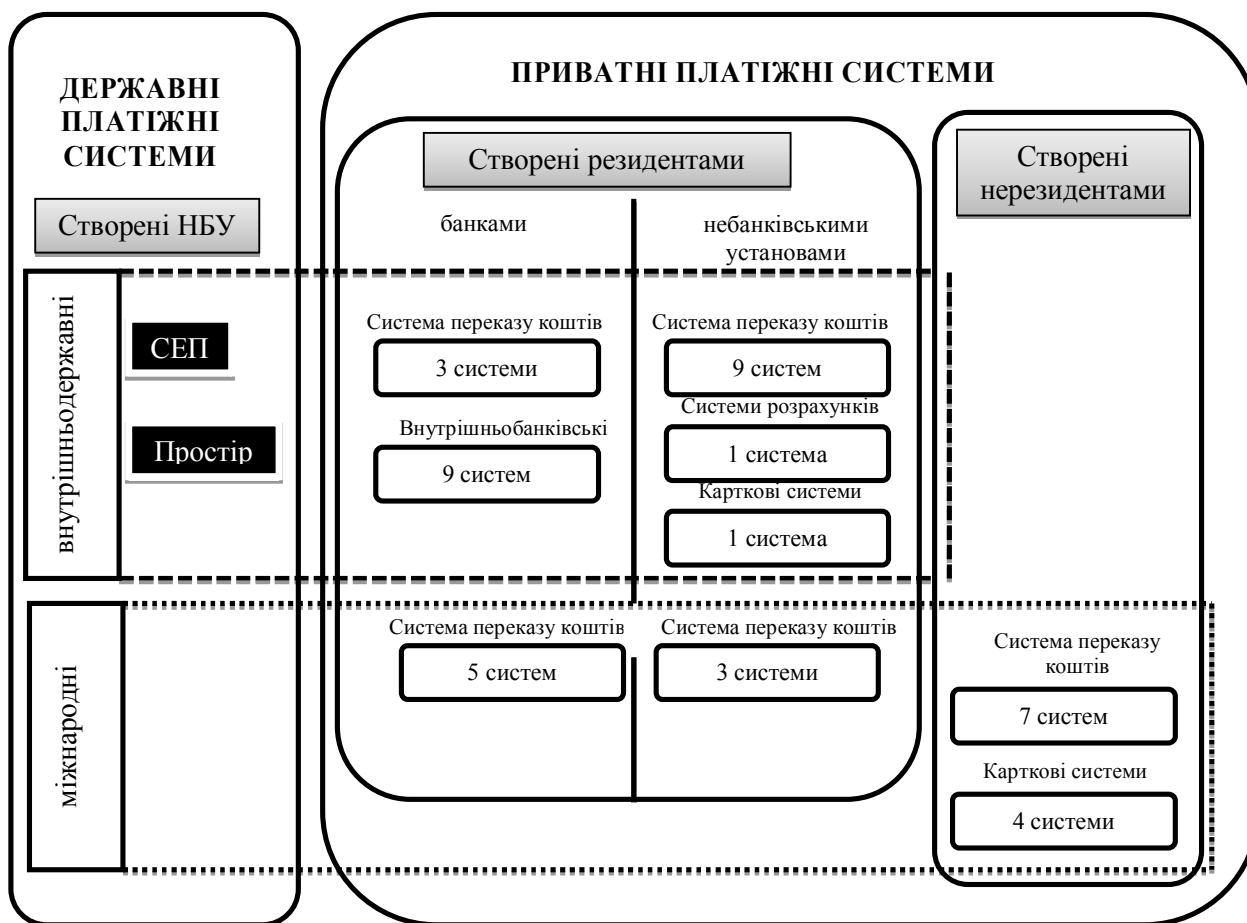

Рис. 2. Ринок платіжних систем в Україні у 2019 році.

Відповідно до Закону України про платіжні системи платіжні організації платіжних систем, учасники платіжних систем та оператори послуг платіжної інфраструктури мають право здійснювати діяльність в Україні лише після їхньої реєстрації – внесення відомостей про них до Реєстру платіжних систем. Із визначення платіжної системи можна дійти висновку, що проведення переказів є характерною ознакою останньої. Зазначимо: хоча визначення платіжної системи, подане у законодавстві України, відповідає традиційному розумінню її сутності, аналіз діяльності платіжних систем, зареєстрованих НБУ, дає підстави для висновку про віднесення до платіжних систем тих суб'єктів, що традиційно не вважаються такими в інших країнах. Зокрема, внутрішньобанківські платіжні системи, що створюються у межах окремого банку та не мають учасників, по суті, не відповідають ознакам платіжної системи та не є джерелом системних ризиків, а також унеможливають застосування окремих міжнародних стандартів до них.

У 2018 році на український ринок зайшла така міжнародна платіжна система, як UnionPay International (платіжна організація UnionPay International Co., Ltd., Китайська Народна Республіка), яка показала себе як найбільша у світі за кількістю емітованих платіжних карток. Окрім того, було зареєстровано нову міжнародну платіжну систему та ще дві внутрішньодержавні платіжні системи, які розширили перелік послуг і стали міжнародними.

У 2019 році Система електронних платежів (СЕП НБУ) залишається єдиною системно важливою платіжною системою в Україні. До кате-

горії соціально важливих платіжних систем увійшли п'ять платіжних систем: Поштовий переказ, FORPOST, MasterCard, Visa, Western Union. Ще шість платіжних систем увійшли до категорії важливих: ІнтерПейСервіс, City 24, Фінансовий світ, MoneyGram, INTELEXPRESS, RIA.

Першою платіжною системою, яка була оцінена Національним банком на відповідність міжнародним стандартам, стала СЕП НБУ (2015 р.).

Водночас популяризація таких інноваційних сервісів, як Apple Pay та Google Pay, стимулює розвиток безконтактної платіжної інфраструктури. Станом на перше січня 2020 року вже 89,4 % пристроїв торговельної мережі країни забезпечують можливість здійснення безконтактної оплати (або 253,5 тис. шт.).

Зазначимо, що в Україні здійснюється спільний оверсайт між центральним банком Бельгії та Національним банком України (на підставі відповідного меморандуму) щодо платіжної системи MasterCard, через яку виконується близько 70 % безготівкових карткових операцій в Україні [7; 11].

Зауважимо, що частка розрахунків, здійснених через банки-кореспонденти, суттєво зменшилася із появою платіжних систем; СЕП забезпечує здійснення 97 % міжбанківського переказу коштів у національній валюті в межах України. Суми переказів коштів показано на рис. 3.

Спостерігаємо (див. рис. 3) зниження на 1,31 % суми переказів, здійснених в Україну з використанням системи переказу коштів (2019 р. до 2018 р.). Проте сума переказів, здійснених з України із використанням системи переказу коштів, зросла на 35,4 % (2019 р. до 2018 р.).

Рис. 3. Суми переказів коштів.

Система електронних платежів визнана системою важливою платіжною системою – 97 % міжбанківських переказів у гривні в межах України. Середньоденний обсяг операцій в СЕП – 1,4 млн платежів на суму 101 млрд гривень.

У складній банківській системі, яка об'єднує велику кількість учасників, банкам нерентабельно встановлювати значну кількість двосторонніх зв'язків та відкривати велику кількість рахунків у банках-кореспондентах. А тим банкам, які здійснюють незначну кількість та обсяг операцій щодо переказу коштів з невеликою кількістю банків-кореспондентів, навпаки, недоцільно вступати у платіжні системи, тому вони здійснюють операції через кореспондентські рахунки, відкриті в інших банках – банках-кореспондентах. Тому більшість банків України, все ж таки здійснюють міжбанківські перекази через СЕП НБУ, оскільки вона є єдиною в Україні оптовою платіжною системою, що здійснює міжбанківські перекази в національній валюті.

В Україні здійснюють діяльність одна оптова (СЕП НБУ) та значна кількість роздрібних платіжних систем. Їхня діяльність характеризується:

1) взаємопов'язаністю між різними платіжними системами та їхніми елементами, що підвищує можливість поширення системних ризиків у разі порушення їхньої діяльності;

2) високим рівнем концентрації на ринку платежів та переказів, що здійснюються за допомогою окремих платіжних систем України, платіжною організацією яких є як НБУ, так і небанківські установи, банки-резиденти та нерезиденти, що потребують посиленого та першочергового оверсайта.

3) посиленням міжнародного характеру платіжних систем та переказів, що впливає на визначення напрямів здійснення спільного оверсайта збільшення кількості міжнародних платіжних систем, за оверсайт яких несе основну відповідальність НБУ.

Банк несе витрати на підготовку працівників, утримання представництва, активізацію продажу, користування базою клієнтів та її перетворення, поточні банківські операції [1, с. 50].

Висновки. Комплексною програмою розвитку фінансового сектору України передбачено надання права банкам відкривати дистанційно рахунок фізичним особам на підставі отриманих даних з іншого банку (в якому вже відкритий раху-

нок) за допомогою національної системи електронної дистанційної ідентифікації фізичних осіб (система BankID НБУ). Також це дає змогу банкам удосконалити порядок виконання платежів банку в особливий період у разі неможливості роботи банку в СЕП у штатному режимі.

Позитивним рішенням є запровадження в Україні міжнародного номера банківського рахунка (IBAN), який допоможе спростити механізм ідентифікації платника та отримувача коштів, запобігти помилкам під час заповнення реквізитів рахунка платника/отримувача, прискорити процес опрацювання платежів, забезпечити однаковий підхід до формування номера банківського рахунка як для транскордонних платежів, так і в межах України.

Бібліографічний список

1. Агрес О., Колодій А. Bancassurance як процес співпраці банківського й страхового бізнесу. *Аграрна економіка*. 2018. Т. 11, № 1–2. С. 45–53.
2. Бабух І. Б., Нікіфоров П. О. Інституціональний підхід до аналізу платіжної системи як самостійної сфери економічних відносин. *Гроші, фінанси, кредит*. 2016. № 2. С. 106–113.
3. Внутрішньодержавні та транскордонні перекази за підсумками 2018 року. *Вісник Національного банку України*. 2019. № 3. С. 25–30.
4. Єпіфанов А. О., Міщенко В. І., Савченко А. С. Управління ризиками в платіжних системах. Суми: Ініціатива, 2001. 168 с.
5. Калмикова О. М., Лісна Р. П. Функціонування платіжної системи України та стратегія її розвитку. *Молодий вчений*. 2015. № 1. С. 100–103.
6. Пожидаєва М. Проблемні питання визначення категорії «Національна платіжна система» за законодавством України. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 9. С. 20–24.
7. Про затвердження Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків: постанова Правління Національного банку України від 28.11.2014 № 755. URL: zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 10.01.2020).
8. Річний звіт 2018 / Національний банк України. 2018. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=49064002 (дата звернення: 12.01.2020).
9. Kokkola T. The payment system Payments, securities and derivatives, and the role of the Eurosystem. Frankfurt am Main: ECB, 2010. 369 p.
10. Listfield R. Modernizing Payment Systems in Emerging Economies (Policy Research Working Paper). *The World Bank*. 1994. № 1336. P. 48.
11. Summers B. J. Payment Systems: Design, Governance, Oversight, Central Banking Publication a division of Incisive Financial Publishing Ltd, Incisive Media. London, 2012.

Стаття надійшла 26.02.2020